МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Гроші та кредит»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

за темою № 14 **- Теоретичні засади діяльності комерційних банків**

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21№ 2

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21№ 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21№ 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Водолазська Н.В.

Рецензенти:
1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС Пушкар О.І.

План лекції

1. *Комерційні банки: поняття та функції.*
2. *Пасивні операції комерційних банків.*
3. *Активні операції комерційних банків.*
4. *Фінансові послуги комерційних банків.*

Рекомендована література:

Основна

1. Алєксєєв І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Видавництво Львівська політехніка, 2017. – 216 с.
2. Алєксєєв, І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2009. – 254 с.
3. Аранчій, В.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. – 362 с.
4. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. - 367 с.
5. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2014. – 368 с.
6. Ільчук П.Г. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412 с.
7. Конституція України, прийнята Законом № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. / Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14
9. Про грошову реформу в Україні : Указ Президента України // Вісник НБУ. – 1996. – № 5.
10. Про заставу : Закон України № 2654-XII від 2.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12
11. Про затвердження Положення про валютний нагляд : Постанова Правління НБУ від 03.01.2019 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#n163
12. Про затвердження Положення про ліцензування банків: : Постанова Правління НБУ від 22.12.2018 № 149 [Електронний ресурс].– Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18
13. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14
14. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція № 368 від 26.09.2001 р. (зі змін. і доп.) : Постанова Національного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01
15. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17
16. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14
17. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
18. Савлук М.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.
19. Ставерська Т.О. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – Харків : Видавець Іванченко І.С., 2015. – 88 с.
20. Шевчук І.Л. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Х. : Видавець І.С. Іванченко, 2018. – 271 с.

Додаткова

21. Гриньова, В.М. Гроші і кредит. Навчальний посібник. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 208 с.
22. Демківський, А.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.
23. Євтушенко О.А. Гроші та кредит : практикум. Навчальний посібник. – Д. : ДУЕП, 2009. – 172 с.
24. Івасів Б.С. Гроші та кредит. Підручник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 512 с.
25. Історія гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua
26. Коваленко В.В. Банківська система України. Монографія. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 187 с.
27. Коваленко Д.І. Гроші та кредит : теорія і практива. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.
28. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2013 – 578 с.
29. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В.В. Корнєєв // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 77-85.
30. Костюка О., Лін М., Омета Г. Євразійські перспективи розвитку банківських систем. Монографія. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 157 с.
31. Коцовська Р.Р. Банківські операції. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2010. – 390 с.
32. Крупка М.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Л., 2010. – 406 с.
33. Лагутін В.Д. Кредитування : теорія і практика. Навчальний посібник. – К. : Знання, КОО, 2010. – 215 с.
34. Манжос С. Б. Гроші та кредит. : Навчально-методичний посібник для проведення практичних занять та організації самостійної роботи для студентів денної форми навчання спеціальності «Економіка підприємства», «Міжнародна економіка». – Полтава, 2010. – 100 с.
35. Михайловська І.М. Гроші та кредит : практикум. Навчальний

посібник. – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 310 с.
36. Михайловська І.М. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Новий світ 2000, 2011. – 432 с.
37. Пахомов, В.І. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – К. : МАУП, 2004.- 56 с.
38. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
39. Черкашина К.Ф. Гроші і кредит : в схемах та таблицях. Навчальний посібник – Київ. : ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 214 с.
40. Щетинін А.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

41. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua
42. Офіційний сайт вільної енциклопедії Вікіпедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/
43. Офіційний сайт Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/
44. Офіційний сайт навчальні матеріали онлайн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/
45. Офіційний сайт Асоціації українських банків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aub.org.ua

Текст лекції

1. Комерційні банки: поняття та функції

У механізмі функціонування кредитної системи держави велика роль належить комерційним банкам, які є представниками другого рівня банківської системи.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ – це основна ланка кредитної системи, оскільки вони відіграють активну роль в економічному житті держави, а саме:

- акумулюють основну частину кредитних ресурсів і надають своїм клієнтам повний комплекс фінансових послуг, включаючи кредитування, залучення депозитів, розрахункове обслуговування, купівлю-продаж і збереження цінних паперів, іноземної валюти,
- видають їм гарантії, виступають посередниками при веденні комерційних справ, операцій,
- сприяють створенню ринкової кон’юнктури та ін.

Тобто, вони є багатофункціональними організаціями, що діють у різних секторах ринку позичкового капіталу.

Таким чином, **комерційні банки** – це багатопрофільні кредитні установи, що здійснюють операції в різних секторах ринку позичкових капіталів, обслуговуючи підприємства всіх галузей економіки та населення.

Завдання банків полягає у забезпеченні безперебійного грошового обігу й обороту позичкового капіталу, кредитуванні підприємств, держави і

населення, створенні умов для нагромадження капіталу в економіці.

Особливості діяльності комерційних банків полягають в тому, що вони:

1) не залежать від виконавчих органів державної влади, яким забороняється брати участь і втручатися у поточну діяльність банків. Органи державної влади та посадові особи не можуть входити до складу правління банка;

2) можуть створювати союзи, об'єднання, асоціації з метою координації своєї діяльності і для захисту комерційних інтересів;

3) банки не відповідають по зобов'язаннях держави і держава не відповідає по зобов'язаннях банку.

Основні функції комерційних банків:

- мобілізація тимчасово вільних грошових коштів різних суб'єктів ринку та перетворення їх у позичковий капітал;
- кредитування підприємств, держави, населення;
- емісія кредитних грошей;
- здійснення розрахунків та платежів у господарстві;
- емісійно-засновча, або інвестиційна функція;
- консультаційні послуги, надання економічної та фінансової інформації, фінансові послуги (лізинг, факторінг, траст та ін.).

1. Виконуючи ***функцію мобілізації тимчасово вільних грошових коштів та перетворення їх у капітал,*** банки акумулюють грошові доходи та заощадження у формі вкладів. Вкладник отримує процент або банківські послуги. Нагромадження та заощадження, які сконцентровані у вкладах перетворюються у позичковий капітал, який використовується банками для надання підприємствам та підприємцям, які у свою чергу вкладають ці кошти у розширення виробництва, купівлю нерухомості і т. ін.

2. Важливе економічне значення має функція ***кредитування підприємств, держави та населення.*** Пряме надання у позику вільних грошових капіталів їх власниками позичальникам у практичному житті стикається з труднощами. Тому банк виступає у ролі фінансового посередника, отримуючи при цьому грошові кошти у кредиторів та надає їх позичальникам. За рахунок кредитів комерційних банків здійснюється фінансування промисловості, сільського господарства, торгівлі, забезпечується розширене відтворення.

3. ***Випуск кредитних грошей*** – це специфічна функція, яка відрізняє комерційні банки від інших фінансових інститутів. Комерційні банки є емітентами кредитних засобів обігу, здійснюючи ***кредитно-грошову емісію,*** коли надають позики своїм клієнтам. В результаті грошова маса а обігу збільшується, і навпаки – коли позики повертаються, грошова маса зменшується. Центральний банк, з метою недопущення надлишкової емісії грошей, регулює процес кредитування комерційними банками, тобто процес створення грошей.

4. ***Забезпечення розрахунково-платіжного механізму*** у господарстві.

Комерційні банки виступають у ролі посередників у платежах та

розрахунках для своїх клієнтів.

5. Емісійно-засновча, або ***інвестиційна функція*** здійснюється комерційними банками шляхом випуску та розміщення цінних паперів (акцій, облігацій). При цьому банки стають каналами, які забезпечують напрями заощаджень для виробничих цілей. Ринок цінних паперів доповнює систему банківського кредиту та взаємодіє з нею.

6. Комерційні банки надають своїм клієнтам різні фінансові та ***консультаційні послуги.*** У них є можливості постійно контролювати економічну ситуацію, надавати інформацію своїм клієнтам по широкому колу економічних та фінансових проблем. Вони також надають своїм клієнтам різноманітні фінансові послуги – лізингові, факторингові, трастові послуги та інші.

Функції комерційних банків проявляються в їх операціях.

Операції, які виконують комерційні банки, поділяються на:

- ***базові*** (формування власного капіталу, залучення депозитів, надання кредитів);
- ***підпорядковані*** – супроводжують виконання основних операцій (лізинг, факторинг).

Залежно від характеру усі операції комерційного банку поділяються на:

- **пасивні** – за допомогою яких створюються банківські ресурси;
- **активні** – розміщення акумульованих ресурсів з метою отримання прибутку.

2. Пасивні операції комерційних банків

ПАСИВНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ – це операції, за допомогою яких банки формують свої фінансові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

РЕСУРСИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для виконання певних операцій.

Банківські ресурси поділяються на:

– власні;
– залучені.

Пасивні операції, за допомогою яких утворюється власний капітал банку, мають велике значення. Наявність цього капіталу слугує підставою для залучення та запозичення інших коштів.

У структурі пасивів балансу частка власного капіталу незначна: вона становить майже третину усіх ресурсів Але він повинен бути достатнім для виконання банком своїх зобов’язань, захисту інтересів вкладників та інших кредиторів, запобігання банкрутства банку. Держава та НБУ контролюють діяльність комерційних банків та вимагають підтримки визначеного рівня власного капіталу.

Джерелами власного капіталу відповідно до П(С)БО 2 «Баланс» є:

– акціонерний капітал (статутний капітал);

– додатковий капітал;

– резервний капітал (резервний та інші фонди, створені за рахунок прибутку);

– нерозподілений прибуток (збиток);

– вилучений капітал;

– неоплачений капітал.

АКЦІОНЕРНИЙ КАПІТАЛ утворюється шляхом випуску банківських акцій, добровільних грошових та матеріальних внесків акціонерів (засновників) банку. Він визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси кредиторів. Накопичення прибутку – це основний ресурс нарощування акціонерного капіталу. Його зростання здійснюється за рішенням зборів акціонерів.

ДОДАТКОВИЙ ВКЛАДЕНИЙ КАПІТАЛ відображає суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість.

До додаткового капіталу належать:

1) результати переоцінки основних засобів, тобто їхня дооцінка;

2) емісійний дохід акціонерного товариства (дохід від продажу акцій більший від їхньої номінальної вартості);

3) безкоштовно отримані грошові та матеріальні цінності на виробничі

4) цілі;

5) асигнування з бюджету на фінансування капітальних вкладень;

6) асигнування на поповнення обігових коштів.

Для банків різниця між вартістю реалізації випущених ними акцій та їх номінальною вартістю має назву « емісійні різниці (емісійний дохід)».

ЕМІСІЙНІ РІЗНИЦІ (ЕМІСІЙНИЙ ДОХІД) **–** це перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску або продажу власних акцій (інших корпоративних прав), над їх номіналом або перевищення номіналу акцій (інших корпоративних прав) над вартістю їх викупу.

РЕЗЕРВНИЙ КАПІТАЛ **(резервний фонд)** утворюється за рахунок щорічних відрахувань від прибутку, розмір яких встановлюється зборами акціонерів.

Основними напрямками використання резервного капіталу є:

а) покриття збитків звітного періоду, не покритих нерозподіленим прибутком;

б) виплата дивідендів по привілейованих акціях у разі нестачі нерозподіленого прибутку.

Мінімальні розміри резервного капіталу регулюються банківським законодавством.

НЕРОЗПОДІЛЕНИЙ ПРИБУТОК – це частина прибутку, , отримана в попередньому періоді і не використана на споживання власниками (акціонерами) і персоналом банку (виплату дивідендів та відрахувань у резервний капітал).

Ця частина прибутку призначена для капіталізації, тобто для реінвестування у подальший розвиток банка. За своїм економічним змістом

нерозподілений прибуток є однією з форм резерву власного капіталу банку, що забезпечує його розвиток у майбутньому періоді.

Сума нерозподіленого прибутку поточного року розраховується за такою формулою:

$$НП = НП_1 + ЧП + Дп + ВРк ,$$

де ***НП*** – нерозподілений прибуток поточного року;

$НП_1$ – нерозподілений прибуток за попередній рік;

ЧП – чистий прибуток поточного року;

Дп – дивіденди за поточний рік;

ВРк – внески на поповнення резервного капіталу.

Під час визначення суми власного капіталу з нього вираховується сума непокритого збитку.

НЕОПЛАЧЕНИЙ КАПІТАЛ – сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу банка.

Ця сума відображає ту частку статутного капіталу, яка ще не внесена учасниками, а тому вираховується при визначенні величини власного капіталу.

Фактичне надходження внесків засновників та учасників акціонерного товариства зменшує їх заборгованість за акції, на які вони підписались.

Акції можуть бути видані одержувачу (покупцю) тільки після повної оплати їх вартості.

ВИЛУЧЕНИЙ КАПІТАЛ відображає фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених банком у його учасників.

Залучені кошти комерційних банків формують переважну частину банківських ресурсів і складаються з:

- депозитів (вкладів);
- кредитів (позик), отриманих банком.

Операції із залучення коштів у вклади називають ***ДЕПОЗИТНИМИ***. ***ВКЛАД*** **(депозит)** – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Депозити можна класифікувати за такими ознаками:

1. За категоріями вкладників депозити, поділяють на: депозити юридичних осіб та депозити фізичних осіб.

Вклади в банках можуть розміщувати:

- уряд і місцеві органи влади;
- суб'єкти господарювання всіх галузей економіки;
- кредитні та фінансові установи;
- громадські організації;
- громадяни.

2. За валютою депозиту розрізняють: депозити у національній валюті та депозити в іноземній валюті.

3. За строком користування депозити поділяють на: депозити до запитання та строкові.

4. За формою грошового обігу можна виділити: депозити, внесені готівкою та безготівкові депозити.

5. За формою визначення власника депозиту виділяють іменні депозити та депозити на пред'явника.

6. За резидентністю можна виділити депозити резидентів та депозити нерезидентів.

7. За економічним змістом та характером депозиту розрізняють:

– **пасивні депозити** (залучення банками коштів від своїх клієнтів);

– **активні депозити** (розміщення банківських коштів на рахунках в інших банках)

Депозитні рахунки юридичним особам (підприємствам, їх відокремленим підрозділам та банкам) відкриваються на підставі укладеного депозитного договору між власником рахунку та установою банку на визначений у договорі строк. Кошти на депозитні рахунки перераховуються через кореспондентський рахунок банку чи з поточного рахунку суб'єкта господарської діяльності і після закінчення строку зберігання повертаються на рахунок власника. Проценти за депозитами перераховуються на поточний рахунок згідно з умовами їх оплати.

Досить значний резерв потенційних кредитних ресурсів, що мобілізуються комерційними банками, є на руках у фізичних осіб.

Банкам у цьому зв'язку необхідно будувати свою політику залучення коштів від населення, використовуючи такі важелі заохочення:

− розширення видів депозитів та урізноманітнення умов їх використання;

− встановлення ставок депозитних процентів під впливом грошового ринку;

− диференціювання депозитних процентів залежно від виду, строку вкладу, періоду завчасного повідомлення про його вилучення;

− надання пільг власникам вкладів (наприклад – видача кредиту, касово- розрахункове обслуговування);

− упровадження обов'язкового страхування депозитів громадян у державних органах.

Як зазначалося вище, ***за строками використання коштів*** депозити поділяються на депозити до запитання та строкові депозити.

ДЕПОЗИТИ ДО ЗАПИТАННЯ **(безстрокові),** які у світовій банківській практиці називають **трансакційними,** – це кошти, які на вимогу клієнта можуть бути вилучені у будь-який час, тобто їх термін зберігання не обумовлюється, і за цими рахунками банки здійснюють платежі на доручення їх власників.

До безстрокових депозитів відносять також ***КОНТОКОРЕНТНИЙ РАХУНОК*** (від італ. – *conto corrente* – поточний рахунок) – рахунок, що поєднує поточний і кредитні рахунки. На цьому рахунку відбиваються всі операції банку з клієнтами, тобто видача позичок своїм постійним клієнтам,

які відчувають регулярну потребу у банківському кредитуванні, здійснення платежів за дорученням клієнтів, а також надходження виручки від реалізації продукції та інших грошових переказів на користь клієнта і на погашення позичок.

ПОТОЧНИЙ РАХУНОК З ОВЕРДРАФТОМ – рахунок, на якому на підставі угоди між банком і клієнтом допускається в певному розмірі перевищення суми списання з рахунку над величиною залишку коштів, що означає надання кредиту.

ОВЕРДРАФТ – це форма короткострокового кредитування (***англ.*** *over* – понад, *draft* – проект), що надається банком клієнтові понад залишок на його поточному рахунку в банку у межах заздалегідь обумовленої суми (ліміту овердрафта).

Тобто, овердрафт – це кредит, виданий банком для поповнення особистого банківського рахунку фізичної особи, що напряму прив'язаний до заробітної картки.

СТРОКОВІ ДЕПОЗИТИ – це грошові кошти, які розміщуються в банку на строго обумовлений термін і за умовами договору можуть бути вилучені тільки після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку у встановлений період.

Строкові депозити мають такі особливості:

- чітко встановлений строк зберігання;
- оформляються депозитним договором;
- не використовуються для здійснення поточних платежів;
- при достроковому вилученні депозиту банк застосовує штрафні санкції.

Строкові вклади є найпоширенішим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні у банківському плануванні. Банки зацікавлені у залученні строкових вкладів, оскільки вони стабільні і дозволяють їм мати у своєму розпорядженні додаткові кошти тривалий час, що збільшує доходи банків за рахунок одержання відсотків від видаваних кредитів.

Кошти можуть бути вилучені вкладниками й до закінчення строку але після попереднього повідомлення банку. Дострокове вилучення вкладу вимагає виплати штрафу та зниження процента до рівня, який нараховується на звичайний вклад до запитання.

3. Активні операції комерційних банків

АКТИВНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ – це операції, що пов'язані з розміщенням та використанням власного капіталу, залучених і позичених коштів банків з метою отримання прибутку та підтримання своєї ліквідності.

Основними видами активних операцій комерційних банків є:

- кредитні операції;
- інвестиційні операції.

КРЕДИТУВАННЯ – процес складний та багатогранний, набуває нових й ефективних шляхів застосування й розвитку. У даний час кредитні операції

носять рівноправний і добровільний характер і обидві сторони (кредитор і позичальник) виконують активну роль щодо своїх обов'язків і прав, які закріплюються між ними.

БАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Надання кредитів здійснюється виключно на комерційних засадах з обов'язковим додержанням таких умов:

- позичальнику – юридичній особі – кредити надаються в безготівковій формі шляхом оплати розрахункових документів з позичкового рахунку. Перевага надається такій формі розрахунку, яка передбачає оплату за розрахунковими документами за фактично відвантажену продукцію (виконані роботи, надані послуги) та акредитивні форми;
- кредити для розрахунків із громадянами за укладеними з ними договорами за здану сільськогосподарську продукцію надаються в безготівковому порядку шляхом перерахування коштів на особові рахунки громадян. В окремих випадках ці кошти можуть видаватися готівкою;
- в окремих випадках кошти в рахунок наданого кредиту можуть бути перераховані на поточний рахунок позичальника для використання їх на цілі передбачені кредитним договором, зі збереженням права контролю банку за цільовим використанням кредиту;
- сума кредиту, що надається позичальнику, знаходиться в межах ліміту, встановленого для відділення (дирекції).

Надання кредитів відноситься до найбільш великої групи статей банківських активних операцій.

Серед короткострокових кредитів комерційних банків помітне місце займають ***вексельні кредити операції:***

- облік векселів (обліковий кредит);
- застава векселів.

ОБЛІК ВЕКСЕЛЯ – це своєрідна купівля векселя банком. При цій купівлі векселя у векселедержателя банк купує право отримання грошей по векселю по закінченні строку. За те, що банк авансує векселедержателя раніше, ніж наступить строк погашення цього векселя, він стягує з векселедержателя ***обліковий відсоток***, або ***дисконт.***

ДИСКОНТ – це різниця між сумою, яка позначена на векселі, тобто номінал векселя, і сумою, яку банк сплачує при обліку векселя. По закінченні строку векселя банк пред'являє його боржнику для погашення. Вигода цієї операції для банку – в отриманні дисконту, а для векселедержателя – в отриманні грошей раніше строку його погашення.

ЗАСТАВА ВЕКСЕЛЯ відрізняється від обліку векселя тим, що вексель переходить від векселедержателя до банку не назовсім, а терміново у вигляді застави позички, яка надається банком. По закінченні строку позички позичальник повинен її погасити та сплатити проценти по ній, після чого

банк повертає йому вексель. А потім, коли наступить строк сплати по векселю, векселедержатель пред'являє вексель боржнику для погашення.

З вексельним обігом пов'язане надання ще одного кредиту – акцептного. На відміну від облікового кредиту, який надається векселедержателю (одержувачу коштів по векселю), ***АКЦЕПТНИЙ КРЕДИТ*** надається векселедавцю (платнику по векселю) і виступає гарантійною послугою. Гарантійною послугою, крім акцептного кредиту, виступає ***АВАЛЬНИЙ КРЕДИТ.*** Його призначення – покрити зобов'язання клієнта, якщо він не зможе виконати їх самостійно.

Авальний кредит існує у вигляді ***різноманітних форм гарантій або доручень:***

- доручення по кредиту;
- гарантія платежу;
- гарантія постачання;
- гарантія надання позики.

Банківські гарантії покликані компенсувати різні види ризику господарських партнерів клієнта.

Характер ***середньострокових та довгострокових кредитів*** визначає особливості процедури кредитування. Вивчаючи кредитну заяву потенціального клієнта, банк розглядає кредитоспроможність позичальника, його можливості погасити позику у визначений строк та господарську цілеспрямованість кредиту.

Кредити на довгі строки надаються ***під забезпечення*** у зв'язку з великим ризиком їх своєчасного погашення. Забезпеченням позички крім ***майна*** клієнта виступають ***гарантії*** або ***поручительство третьої сторони***. Гарантії можуть мати форму прямої гарантії, страхування або обов'язок узяти на себе частину позики після її надання.

У світовій практиці довгострокового кредитування важливе місце займають ***ІПОТЕЧНІ КРЕДИТИ,*** які надаються під заставу нерухомості. Комерційні банки надаючи позички для придбання та будівництва житлових та виробничих будинків, кредитують при цьому усі сфери економіки.

На основі дотримання принципів кредитування виник особливий кредитний механізм, який включає також кредитне планування й управління кредитом, умови та методи кредитування, способи їх кількісного регулювання.

Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених політикою банку, які включають пріоритетні напрями в кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника; методику оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; рівень процентної ставки тощо.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах з додержанням таких умов:

− оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;

− кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які

передбачені його статутом;

− позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується.

Комерційні банки здійснюють свою діяльність в умовах конкуренції, що постійно посилюється. В умовах конкуренції важливим видом активних операцій комерційних банків є їх інвестиційна діяльність.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ означають вкладання коштів у цінні папери підприємств (державних, колективних, приватних) та установ на порівняно тривалий період часу.

Інвестиції банків певними рисами відрізняються від кредитів:

− позика припускає використання коштів протягом відносно короткого проміжку часу з умовою повернення її з виплатою позичкового процента. Інвестування ж означає вкладання грошей з метою забезпечити надходження коштів протягом порівняно тривалого часу до того, як вкладені кошти повернуться до власника;

− при банківському кредитуванні ініціатором угоди, звичайно, виступає боржник, а при інвестуванні – банк, який намагається купити активи на ринку цінних паперів;

− в більшості кредитних угод банк – головний і один з небагатьох кредиторів, тоді як в інвестиційному процесі він, як правило, – один з багатьох кредиторів (інвесторів);

− кредитування пов'язане з особистими відносинами банку з позичальником, інвестування ж є знеособленою діяльністю комерційного банку через різні види цінних паперів багатьох підприємств та установ.

Цілі інвестиційної діяльності комерційного банку полягають у тому, щоб забезпечити собі збереження коштів, диверсифікацію (розподіл інвестиційних грошових коштів між різними об'єктами вкладень з метою зниження ризику можливих втрат капіталу чи доходів); дохід і ліквідність.

Доходність і ліквідність – це основні фактори, пов'язані з інвестиційною діяльністю комерційних банків.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ЦІННІ ПАПЕРИ – це зобов'язання, які обертаються на ринку у вигляді ***векселів, облігацій, акцій, сертифікатів тощо.***

Цінні папери можуть бути об'єктом банківських інвестицій за двох умов:

- вони повинні обертатися на ринку;
- слугувати фінансовими зобов'язаннями.

Банківським інвестиціям властиві **фактори ризику.**

Кредитний ризик характерний для цінних паперів, котрі пов'язані з імовірністю того, що фінансові можливості емітента знизяться так, що він буде неспроможним виконати свої фінансові зобов'язання.

Ринковий ризик може виникнути у зв'язку з непередбаченими змінами на ринку цінних паперів або в економіці, в результаті яких привабливість деяких паперів як об'єктів вкладення коштів може бути частково втрачена, а тому їх продаж буде можливий тільки з великою знижкою.

Процентний ризик пов'язаний з фіксацією процента по облігаціях у

договірному порядку з моменту їх випуску й відносною свободою коливань ринкових ставок вверх і вниз. Чим більше часу до погашення облігації (або іншого кредитного зобов'язання), тим вищий ризик, пов'язаний з динамікою ставки процента.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА – це діяльність комерційного банку, прямо пов'язана з ризиком від активних операцій з цінними паперами і яка вимагає від керівництва банку визначеної тактики, стратегії та конкретних дій у цій сфері банківської діяльності. Вона спрямована на забезпечення дохідності та ліквідності банківських коштів.

Світова практика випрацювала так зване ***«золоте правило інвестицій»:*** «дохід від вкладень у цінні папери завжди прямо пропорційний ризику, на який готов піти інвестор заради отримання бажаного доходу».

Таким чином, існує взаємозалежність між основними факторами вкладення коштів в цінні папери – дохідністю, ліквідністю та ризиком. Існує протиріччя між вимогами ліквідності та бажаної дохідності (прибутковості) банківських операцій. Таке протиріччя проявляється фактично в кожній фінансовій операції комерційного банку.

Готовність жертвувати ліквідністю заради доходності (прибутковості), і навпаки, означає прийняття банком рішення йти на більший або менший **інвестиційний ризик.**

4. Фінансові послуги комерційних банків

Комерційні банки надають своїм клієнтам різноманітні **фінансові послуги:**

- обслуговування платіжного обігу;
- обслуговування зовнішньоекономічної діяльності;
- лізингові;
- факторингові;
- довірчі (трастові);
- гарантійні;
- посередницькі;
- консультаційні;
- послуги по зберіганню цінностей.

Обсяг та різноманітність банківських послуг за останні роки збільшується, і це стає важливим джерелом банківського прибутку.

1. Обслуговування платіжного обігу – одна з найдавніших сфер банківських послуг. За дорученням своїх клієнтів комерційні банки проводять готівкові та безготівкові платежі як за рахунок коштів клієнтів, так і на кредитній основі. Умовою користування послугами щодо організації платіжного обігу є відкриття клієнтом у банку поточного рахунку.

Найпоширенішим є безготівковий платіжний обіг, який здійснюється за допомогою ***переказів*** або ***інкасо.***

Платежі за допомогою переказів проводяться банками за дорученням клієнта шляхом списання коштів з його рахунку і зарахування їх на рахунок вказаної клієнтом особи.

Поширеним видом послуг комерційних банків по обслуговуванню платіжного обігу є ***інкасування векселів і чеків.*** Інкасування векселів провадиться банком за дорученням клієнта до настання строку виплати по векселю (його погашення). Воно оформляється інкасовим індосаментом, надписом на векселі, який містить доручення власника векселя банку одержати оплату. Згідно зі строком погашення банк одержує від боржника потрібну суму, гасить вексель і перераховує гроші на рахунок клієнта.

2. Обслуговування зовнішньоекономічної діяльності полягає в посередництві банку в фінансових розрахунках між експортерами та імпортерами, а в разі необхідності – в кредитуванні. Посередництво в розрахунках здійснюється на основі кореспондентських зв'язків між банками двох країн – експортера та імпортера, які передбачають існування розрахункового рахунку банка-кореспондента.

При здійсненні експортно-імпортних операцій застосовується схожа на факторинг операція – форфейтинг.

ФОРФЕЙТИНГ – це операція з купівлі боргу, при якій форфейтор (той, хто купує борг) бере на себе зобов'язання відмови звертатися до кредитора при неспроможності стягнення боргу з боржника.

Форфейтинг – це своєрідна форма кредитування експортерів-продавців в процесі купівлі їх векселів при продажу товарів та послуг шляхом комерційного кредиту.

3. Лізингові послуги відносяться до нових нетрадиційних видів послуг комерційних банків.

ЛІЗИНГ являє собою здачу в оренду на тривалий строк предметів довгострокового використання. Як правило, протягом строку дії договору про лізинг орендар сплачує орендодавцю повну вартість взятого в оренду майна.

Отже, **лізинг** можна розглядати як різновид довгострокового кредиту, що надається у майновій формі і погашається клієнтом у розстрочку.

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ – це договір лізингу, в результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору.

ОПЕРАТИВНИЙ ЛІЗИНГ – це договір лізингу, в результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору.

4. ***Факторинг*** – це купівля банком у клієнта права на вимогу боргу (без права зворотної вимоги до клієнта).

Факторинг здійснюється наступним чином. Банк купує у своїх клієнтів їх вимоги до дебіторів (боржників) та виплачує їм від 70-90% суми боргу у вигляді авансу. Залишені 30-10% суми банк тимчасово стягує у вигляді компенсації ризику до погашення боргу. Після погашення боргу банк

повертає стягнену суму клієнту. За факторні операції банк стягує з клієнта плату, яка включає комісію за послуги по обслуговуванню боргу у розмірі 1,5-3,0% від загальної суми куплених банком рахунків, а також позичковий процент, нарахований на виданий клієнту аванс.

5. ***Довірчі (трастові) послуги*** – це вид діяльності комерційного банку за дорученням клієнта.

Вони включають виконання робіт по обліку операцій, збереженню цінностей, розміщенню коштів, фінансовому аналізу тощо. Банки здійснюють довірчі операції для приватних осіб, фірм, благодійних організацій, різних фондів.

ТРАСТОВІ (ДОВІРЧІ) ПОСЛУГИ – це послуги, що ґрунтуються на довірчих правовідносинах, коли одна особа – засновник (довіритель майна), передає своє майно у розпорядження іншій особі – довіреній особі (трасту), для управління в інтересах третьої особи – бенефіціара.

6. Розвиток гарантійних послуг пов'язаний з тим, що здійснення операцій на фінансовому ринку супроводжується великими фінансовими ризиками, пов'язаними з можливістю отримання суб'єктами ринку збитків, втрат та інших негативних наслідків. З метою управління ризиками та зменшення їх величини використовується механізм ***гарантії та поруки,*** що забезпечує своєчасність платежу за зобов'язаннями, які виникають на фінансовому ринку між його суб'єктами.

ГАРАНТІЯ – це зобов'язання **гаранта,** що видається на прохання іншої особи – **принципала,** за яким гарант зобов'язується сплатити кредитору принципала відповідно до умов гарантійного зобов'язання певну грошову суму.

Комерційні банки також надають своїм клієнтам **консультаційні послуги.** Як правило, консультування є видом послуг, пов'язаних з іншими операціями: кредитними, лізинговими, факторинговими, обслуговуванням платіжного обігу та ін.

Банківські послуги можуть включати консультації:

- щодо допомоги підприємствам, організаціям і установам в налагодженні бухгалтерського обліку, складанні бухгалтерської звітності, заповненні розрахункових документів;
- у галузі економічного (фінансового) аналізу;
- щодо вивчення платоспроможності господарюючих партнерів клієнтів;
- організації і повторного обігу цінних паперів;
- вибору напряму інвестування коштів;
- маркетингові послуги;
- розміщення реклами через мережу установ банку;
- послуги із застосування законодавчих актів та інших нормативних документів у капітальному будівництві та проектуванні;
- з питань зовнішньоекономічної діяльності;
- проведення валютних операцій тощо.

Плата за консультаційні послуги включається в плату за основний вид

операцій, який супроводжується консультуванням.

7. Послуги банків по зберіганню цінностей зумовлені тим, що банки мають спеціально оснащені, важкодоступні для викрадачів приміщення. Ці послуги надаються у двох формах:

- надання клієнтам сейфів для зберігання цінностей;
- зберігання цінностей у сталевій камері.